

نوشته: دکتر سیاوش قندی

نقش مدالیون در منسوجات

گرفته و علیرغم شهرت جهانی این نقش، اساس و منشاء آن بر تاریخ هنردانان و محققین مجهول مانده بود.

حل این مسئله، موجب بررسی های لازمه از طرف نگارنده گردید و در نتیجه این نقش در آثار مفرغی لرستان که پیشرفتهای فلزکاری اقوام

مدالیون عبارتست از نقش تزئینی دایره و یا بیضی شکل که در انواع رشته های هنری از قبیل منسوجات نفاشی و مینیاتور، نقش برجسته و... بعنوان قاب تزئینی بکار رفته و تصاویر و موضوعاتی را در بر می گیرد. این طرح به مقیاس وسیع و گسترده، همواره مورد توجه هنرمندان قرار

آن را نشان می‌داد آشکار شد. مفرغ کاران لرستان، به احتمال قوی، این نقش را از آثار نقوش هندسی سفالینه‌ها دریافت داشته و آنرا بصورت طرح تزئینی ابداع و به دنیای هنر عرضه داشته‌اند، زیرا که هنرمندان اولیه دوره نئولیتیک (حجر جدید) توجه شدید به نقوش هندسی و تجریدی نشان داده‌اند و در میان ظروف مکشوفه از ایران و چین و سایر سرزمینهای باستانی، در میان نقوش هندسی، نقش دایره‌ای که معمولاً نقوش هندسی دیگر را دربردارد، قابل مشاهده است. یک نوع از آثار مفرغی لرستان را سنجاقکهای نذری تشکیل می‌دهد که جنبه مذهبی داشته و انتهای آن به صفحه مدور شامل صحنه‌های مذهبی ختم می‌شود.

در اطراف صحنه‌ها معمولاً نقوش برجسته و مروارید نشان نقش بسته و یکی از نمونه‌های جالب این دوران که تا کنون بدست ما رسیده و متعلق بیک مجموعه شخصی است شامل طرح اصلی مدالیون متشکل از دوایر مختلف متحدالمرکز و محاط در یکدیگر است.

در قسمت مرکز آن، تصویر چهره یکی از خدایان باستانی (احتمالاً اشی) بصورت ماسک وجود دارد.

در فواصل مدالیونها سبیل‌های این خدای اسطوره‌ای جلب نظر می‌کند که نهادها از ادامه یکدیگر به تنهایی شکل مدالیون را برقرار می‌سازد.

در کناره اول نقوش ماهی‌ها و سپس در کناره دوم، نقوش گیاهان و انار و نهایت در کناره سوم نقوش قبلی با مقیاس بزرگتر بکار رفته و

نهایت تمامی نقوش محاط در نقاط برجسته مروارید مانند می‌باشد. به انضمام آنکه شیئی مورد نظر بتنهائی شکل یک مدالیون را نیز پیدا می‌کند.

نظریه اساس و سرچشمه نقش مدالیون در هنر لرستان ایران و گسترش آن در شعاع وسیعی از کشورها را در کنگره تاریخ هنر که در ماه مه ۱۹۸۱ در دانشگاه استانبول برگزار گردید، تقدیم داشتیم.

نقش ساده مدالیونها، بویژه در نقوش جامه پادشاهان هخامنشی در تخت جمشید قابل تشخیص می‌باشد. از جمله نقش پارچه قبا‌ی داریوش در درگاه غربی ضلع شمالی تالار کاخ داریوش و نقش پارچه قبا‌ی خشایارشا در بدنه شرقی درگاه جنوبی کاخ حرمسرا که معمولاً مدالیونها گل‌های لوتوس (نیلوفر) را که از نقوش رایج آن عهد می‌باشد، در بر دارد.

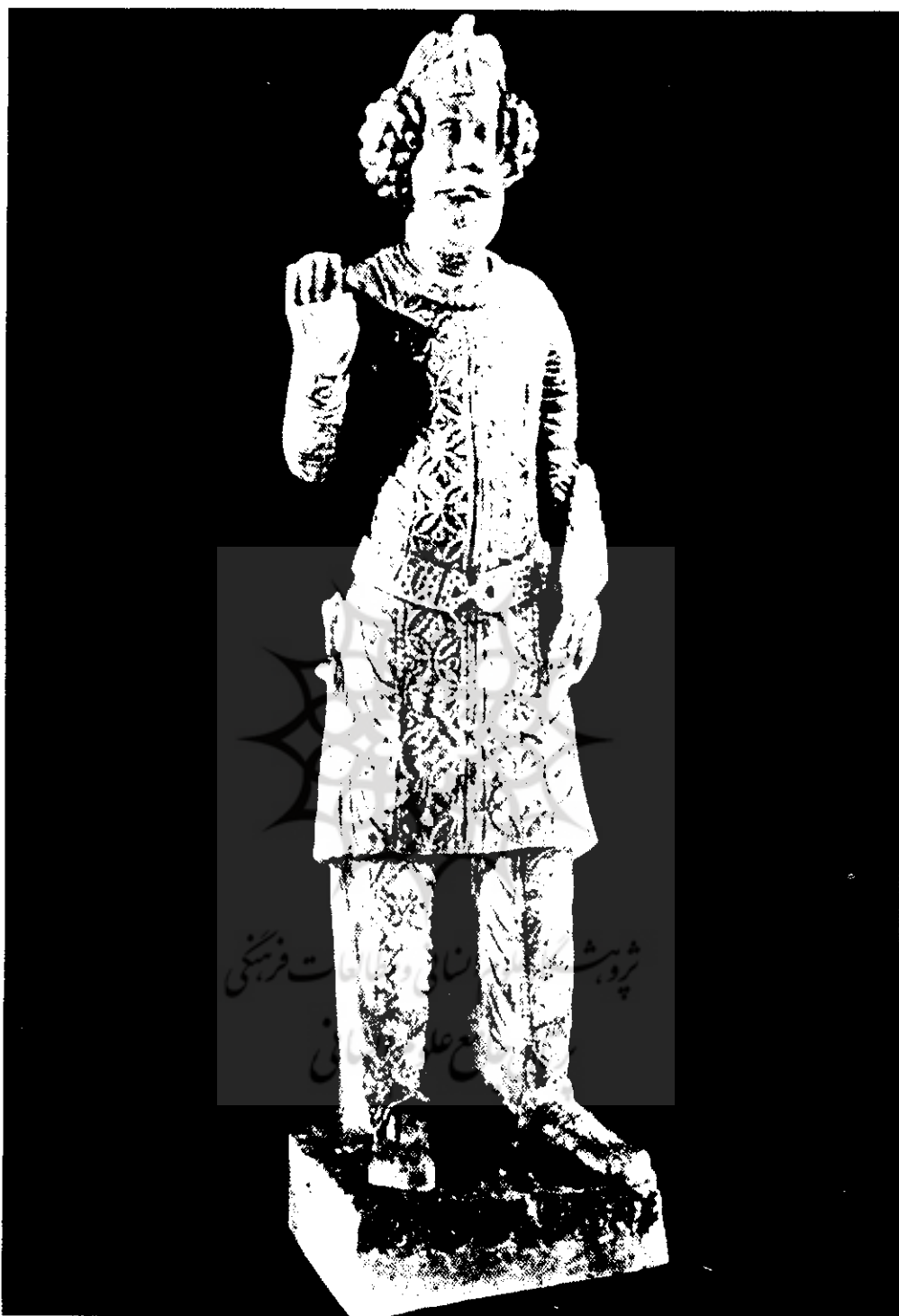
این چنین بنظر می‌رسد که این نقش در جامه پادشاهان اشکانی نیز متداول بوده، بطور مثال مجسمه سنگی اشک دهم در موزه بغداد از اینقرار است که در جلو پیراهن بلند آستین دار مشاهده می‌کنیم که از بالای سینه تا پائین دامن که به زانو می‌رسد، در دو حاشیه پهن منقش به دایره یا مدالیون‌هایی که با هم در چهار نقطه تماس دارند نقوش شلوار گشاد، از بالا تا پائین دارای یک حاشیه پهن و شامل نقوش پیراهن است.

بطور کلی این نقش در بافته‌های ابریشمی ساسانی بسیار متداول و مورد توجه هنرمندان قرار گرفته است.

اساس طرح تزئینی بافته‌های ساسانی شامل

نقش جامه پادشاهان هخامنشی - تخت جمشید

مجسمه تنگ دهم اشکانی - موزه بغداد

قاب تزئینی مدالیون که گاهی مجزا از یکدیگر و در برخی از موارد این دو دایره تزئینی بوسیله نقوشی از قبیل گل روزت بیکدیگر پیوند می‌یابد. در داخل مدالیونها انواع صحنه‌ها و موضوعات هنری گنجانیده شده و توجه به قرینه‌سازی کاملاً در آثار مشهود است. از اینرو گاهی در داخل مدالیونها بعنوان نقش محوری و مرکزی نقش درخت زندگی که در هنر و ادبیات ایران ریشه عمیق دارد ملاحظه می‌گردد. و در دوسوی این درخت مقدس گاهی حیوانات و صحنه را بصورت متقارن نشان می‌دهد. از جمله طرح سواران که بسیار رایج است.

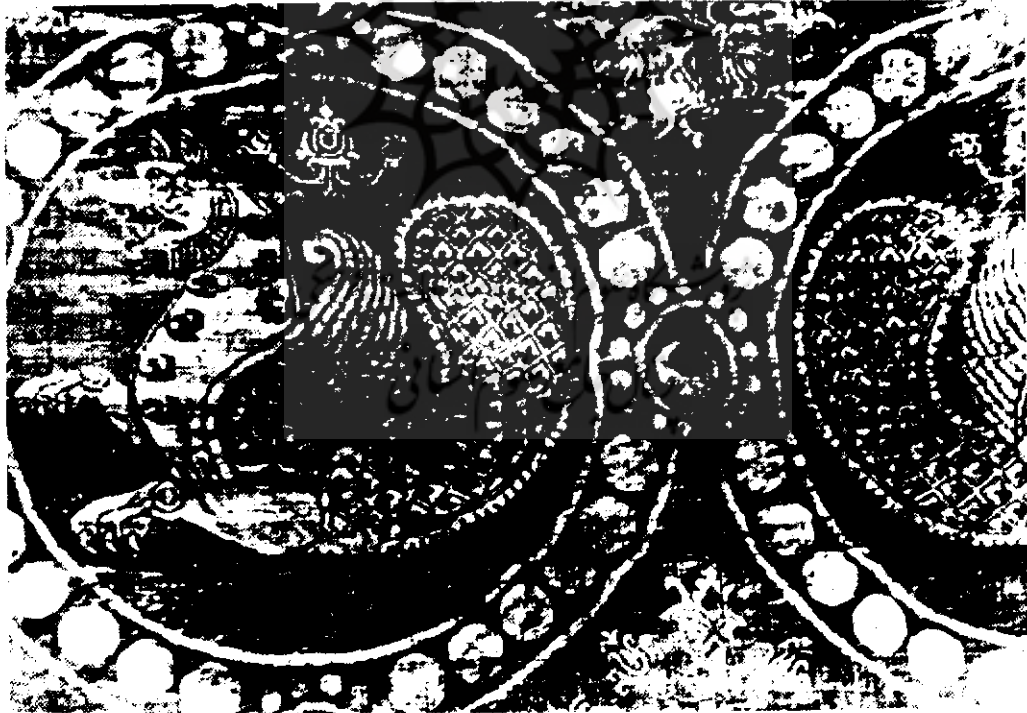
نقوش حیوانات و پرندگان در حالت سکون و تحرک بویژه حیوانات افسانه‌ای را می‌توان

برشمرد.

در فواصل مدالیونها نیز سایر نقوش تزئینی بکار رفته که نقش روزت نسبت به سایر نقوش ارجحیت دارد.

کناره مدالیونها نیز بیشتر از پیوستن دانه‌های شبیه به مروارید در کار یکدیگر و گاهی سایر نقوش گیاهی و تزئینی در ترکیب این نقش شرکت دارند. باید خاطر نشان ساخت که این نقش کاملاً ایرانی نه تنها در منسوجات ساسانی و یا در هنرهای اسلامی که وارث این هنر می‌باشد رایج است، بلکه در عالم هنرهای مختلف جریان این نقش را می‌توان دنبال کرد. در شرق به وسیله اقوام «هون‌ها» که در زمان ساسانیان بین ولگا و قفقاز کوچ‌نشینی می‌کردند، این نقش به وسیله

یافته ساسانی با نقش سیمرغ - موزه فلورانس

چادرنشینان بسوی شرق کشیده شد و پیشرفت مانویان در شرق نیز در پیشبرد فرهنگ و هنر ساسانیان بی تأثیر نبوده است. لذا نفوذ هنر ایرانی در چین و در ادامه آن به واسطه روابط سیاسی دربار ژاپن در شهر نارا موجب گردید که نقوش ساسانی در هنرشان جلوه گری کند.

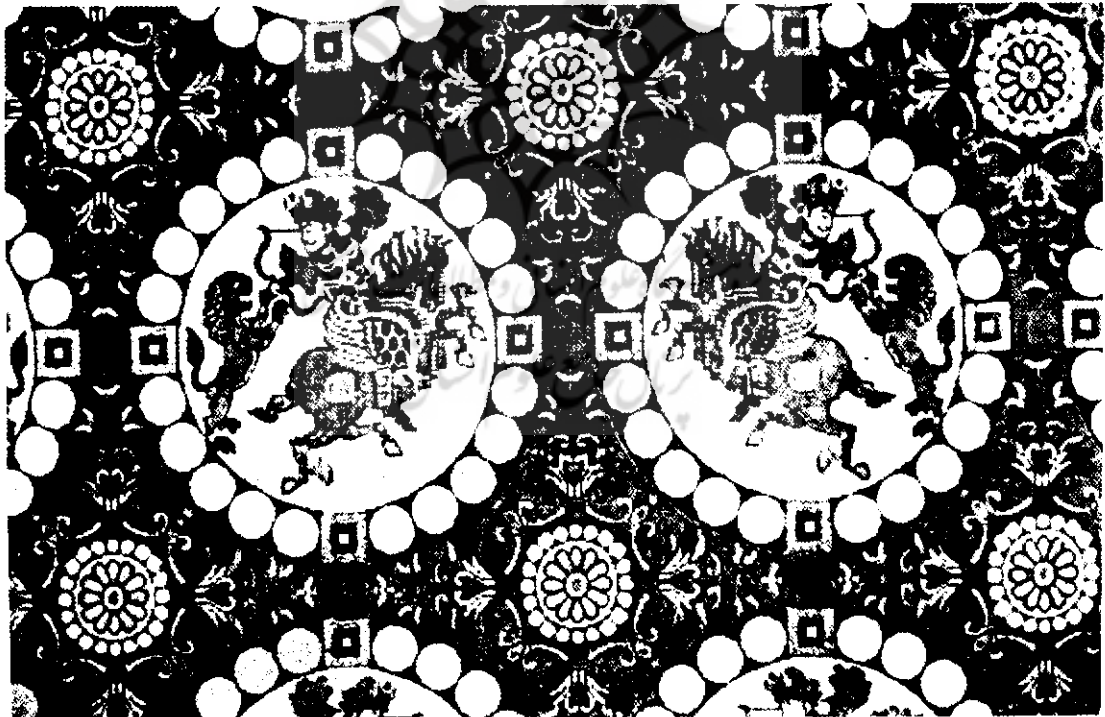
بهترین نمونه این نقش قطعه زری است که در میان مدالیون مرواریدنشان اسب سواری بقرینه در برابر یکدیگر قرار دارد که در حال تاخت و تاز به عقب برگشته و به سوی حیوانات تیراندازی می‌کند.

در غرب نیز وجود امپراطوری بیزانس (روم شرقی) موجب گردید که نساجان اروپا تا مدت‌ها تحت تأثیر هنر ساسانی قرار گیرند. زیرا که

امپراطوری بیزانس به علت موقعیت خاص جغرافیائی منطقه در اصل بمنزله پل فرهنگی بین شرق و غرب به شمار می‌رفت و هنر بیزانس نیز تلفیقی است از هنرهای شرق و غرب که در خدمت کلیساها تکامل یافته و بیزانسیان در انتشار فرهنگ و هنر ساسانی نقش اساسی به عهده داشته‌اند و از طریق تجارت با ایرانیان بسیاری از شیوه و عناصر هنری را آموخته و هنرهای خویش را غنی ساخته‌اند.

در میان کالای تجارتي آن زمان مهمترین کالا پارچه‌های ابریشمی ساسانی است که در نتیجه این عامل نقوش عمده شامل مدالیون و سایر طرحها و نقوش که در داخل مدالیونها بکار رفته و یا در کناره مدالیونها مشاهده می‌شود و یا فواصل

یافته ژاپنی - نارا

صحنه شکار بافته بیزانسی - موزه واتیکان

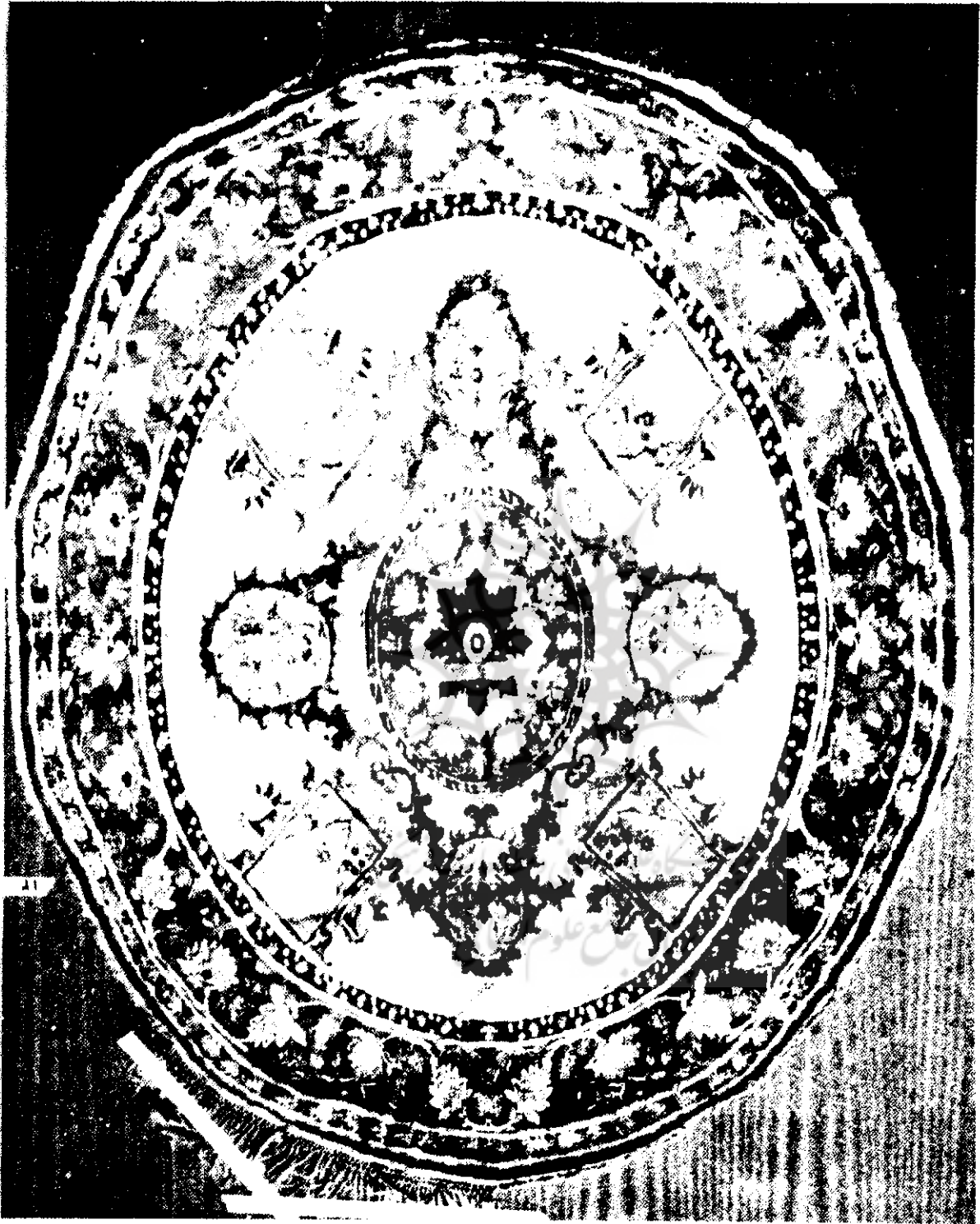
رتال جامع علوم انسانی

از نمونه های اصلی ساسانی است. نتیجه این بررسی وابستگی و ارتباط نزدیک این دو دوره هنری است این ارتباط نیز در جامه پادشاهان و امپراتوران بیزانس قابل تشخیص است و برخی از نقاشیهای بیزانسی نیز در شناخت جامه امپراتوران و ملکه ها ما را یاری می دهد.

آنها را پرمی سازد بسهولت در کارگاههای نساجی بیزانسی راه یافت به طوریکه برخی از پارچه های بیزانسی در موزه های جهان به علت شباهت به نمونه های ساسانی ابتدا تصور می رفت که متعلق به دوره ساسانی است. ولیکن با بررسی و تحقیق کارشناسان مشخص گردید که اکثر آنها مربوط به دوره بیزانس و اقتباس و تقلید

تصویر امپراطور آلكسيوس آيوكواوكوس مينياتور بيزانسی - كتابخانه ملی پاریس

قالیچه با طرح مدالیون - موزه فرش تهران

همانطوریکه در مورد نقوش طاق‌بستان اشاره رفت، پادشاهان صاحب لباسهای با طرح مدالیون‌دار هستند و این امر در شنل «ژوستین» امپراطور بزرگ بیزانسی که با نقاشی موزائیک در تزئینات داخلی کلیسای سان ویتال در راونا مشاهده می‌کنیم.

در کلیسای ایاصوفیه طرابوزان در یک نقاشی «فرسک» تصویر امپراطور مانوئل کمینوس را خواهیم دید که بر روی لباس زیر در داخل نقش مدالیون تصویر یکی از قدسین مسیحی بنام اِوگنیوس نقش بسته است.

این امر در نقش لباسهای ملکه «دسیلاوا» و ملکه «ارنه» در فرسکهای کلیسا «بویانا» در صوفیه تکرار گردیده است گذشته از این نقوش دیواری یکی از مینیاتورهای بیزانسی در کتابخانه ملی پاریس نقش امپراطور آکسیوس آپوکاوکوس را نشان می‌دهد که جامه‌ای با طرح مدالیون به تن دارد. باید خاطر نشان ساخت که امپراطوری بیزانسی از اوایل قرن چهارم تا اواسط قرن پانزدهم میلادی بحیات خود ادامه داده و در طی این دوره سرزمینهایی که تحت تسلط درآورده است و یا به آنها روابط تجاری برقرار ساخته و حتی هنرمندانی که به خارج از مرزهای سیاسی خود گسیل داشته تماماً عواملی است که موجب پیشبرد هنر ساسانیان در غرب گردیده. خصوصاً آن دسته از عناصر هنری ساسانی که در آثار بیزانس چشمگیر است.

یکی از اقوامی که در امر بافندگی با بیزانسیان همواره در هنرهایشان تأثیر متقابل دیده شده قبطیان مصری هستند که در هنر ایشان ذوق

و سلیقه شرقی و روش‌های جاری منسوجات ساسانی بوضوح دیده می‌شود.

قبطیان نه تنها طرح مدالیون را در بافته‌های خویش بکار برده بلکه در این زمینه قالیچه‌هایی نیز که بر اساس طرح مدالیون بافته شده نظر ما را جلب می‌کند. در موزه بافته‌های «لیون» فرانسه نیز نمونه‌هایی وجود دارد که یکی از آن داستانهای افسانه‌ای را نشان می‌دهد. در موزه فرش ایران نیز قالیچه‌ای با طرح مدالیون مربوط به قرن ۱۲ ه.ق. نگهداری می‌شود.

این طرح به صورت مدالیون بیضی شکل و از مدالیون‌های مختلف و متحدالمرکز و محاط در یکدیگر تشکیل یافته، نقش مرکزی ستاره هشت‌پر وجود دارد. و در داخل مدالیون چهار مدالیون دیگر نیز به وسیله برگهای کنگر به یکدیگر اتصال می‌یابد و طرح درخت با گلهای آن هر کدام از آنها را زینت می‌بخشد که به چهار فصل معروف است.

چهار قاب مستطیل شکل دیگر نیز با نقش محراب زمینه‌قالی را تزئین می‌نماید. حاشیه اصلی قالی گلهای اسلیمی‌برنگهای مختلف بر روی زمینه‌ای به رنگ لاک‌ی است و مدالیونهای دیگر نیز با سایر نقوش و شاخ و برگهای اسلیمی ادامه می‌یابد.